

Протопопова К. О.,

магістр, викладач

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

КОНЦЕПТ «ІСТИНА» У НОВЕЛІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА «ЩО ТАКЕ ІСТИНА?»

Анотація. Стаття присвячена рецепції Б. Антоненком-Давидовичем концепту «істина», репрезентованого у новелі «Що таке істина?», яка входить до складу циклу «Сибірські новели». Концепт «істина» є домінантним для структури твору й виходить далеко за його межі, безпосередньо стосується особистого життя письменника, який був свідком і жертвою утисків і репресій, зв'язує художній текст із тогочасною реальністю.

У статті розглянуто різні думки та підходи до тлумачення й розуміння поняття «концепт». Воно конотує з поняттями «образ», «символ», «ідея» або «наскрізний мотив», який чітко розкривається у тексті, є визначальним, тобто основоположним словом. З'ясовано філософське, позафілософське, літературне та культурне розуміння дефініції «істина», що дає підстави для з'ясування специфіки репрезентації цього концепту у творчості Б. Антоненка-Давидовича. Ключем до розуміння змісту концепту «істина» у новелі є картина М. Ге ««Що є істина?» Христос і Пілат». Звернення до картини є своєрідним штучним уповільненням розгортання сюжету, авторським задумом. Концепт «істина», винесений у назву твору, є наскрізним, оскільки містить у собі домінантні пріоритети та переконання оповідача, тобто самого автора. Доведено, що саме картина є підсиленням розуміння концепту «істина», а проведення паралелі з біблійним сюжетом сприяє поглибленню конфлікту. Картина-метафора, картина-притча, яка побудована на протиставленні двох фігур, метафорично розкриває сутність конфлікту новели.

Концепт «істина» має індивідуально-авторське наповнення. Письменник спроектував одвічне протистояння добра і зла, тобто Христа і Понтія Пілата на образи слуги Сталіна – начальника таборового відділу Большакова і безправного в'язня Светлова, довівши всіма змістовними складниками твору, що істина полягає не в необмеженій владі, могутній силі, а в незламній вірі, відданій праведній ідеї, духовній силі думки. Не кожна людина може досягнути сутність істини. Справжні знання відкриваються людині, у якій розвинуто почуття справедливості, любові до ближнього, сприйняття його долі як власної.

Ключові слова: концептосфера, концепт, істина, ретардація, антиципація.

Постановка проблеми. Концептосфера письменника є одиницею авторської свідомості, відображеної у тексті. Вона зосереджує універсальний і особистий досвід письменника, його світогляд і систему цінностей, є основним елементом змісту й має естетичну значущість. Індивідуально-авторська система концептів віддзеркалює певне розуміння людиною реальності, тобто її світобачення та світосприйняття. Концептосфера Б. Антоненка-Давидовича репрезентована у його творчості. Для нього домінантним є концепт «істина». Не випадково він був винесений автором у назву одного з творів.

Новела «Що таке істина?» входить до циклу «Сибірські новели» Б. Антоненка-Давидовича. Концепт «істина» пронизує структуру твору, виходить далеко за його межі, безпосередньо стосується особистого життя письменника, який був свідком утисків і репресій, та зв'язує художній текст із тогочасною реальністю. Вочевидь, письменник навмисно наділив цей текст особливим значенням, адже провідною темою циклу є трагедія цілого покоління, якому так само, як і митцю, випали тяжкі випробування долі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти спадщини письменника неодноразово ставали предметом вивчення науковців, починаючи з виходу перших творів. Об'єктивністю позначені розвідки літературознавців діаспори, зокрема Ю. Бойка-Блохина, Г. Костюка, Ю. Лавріненка, Д. Чуба (Нитченка), і пострадянських дослідників Л. Бойка, В. Дмитренко, Л. Кимака, О. Хамедової, О. Хмель та інших. Л. Бойко у численних публікаціях і монографії «З когорти одержимих. Життя і творчість Бориса Антоненка-Давидовича в літературному процесі ХХ століття» документально дослідив «білі плями» в біографії Б. Антоненка-Давидовича, розглянувши його творчість у контексті розвитку української літератури ХХ століття. Ця проблема є основною у дослідженнях В. Дмитренко та О. Вернік. О. Хамедова у дисертації, монографії й численних публікаціях осмислила творчість письменника крізь парадигму автор – герой – реципієнт, простежила взаємозв'язки біографічної та творчої сутностей митця. О. Хмель дослідила філософську проблематику циклу «Сибірські новели» Б. Антоненка-Давидовича з огляду на типологічну близькість до філософсько-літературних пошуків європейського екзистенціалізму.

Загалом у дослідженнях творчості Б. Антоненка-Давидовича простежується вивчення її проблематики, долі автобіографізму, специфіки образів і мотивів, поетикальних особливостей. Але поза їх увагою залишилася концептосфера творчості митця, зокрема концепт «істина» у новелі «Що таке істина?» з циклу «Сибірські новели».

Мета статті – дослідити особливості художнього змісту концепту «істина» у новелі Б. Антоненка-Давидовича «Що таке істина?».

Виклад основного матеріалу. Вивчення індивідуально-авторської концептосфери письменника вимагає уточнення її дефініцій. «Індивідуальність» художніх концептів лежить у двох площинах, – зазначає А. Москальчук. По-перше, це індивідуально-авторське світобачення письменника, по-друге, це індивідуально-емоційне тлумачення читача <...> Художній концепт народжується у творі, а продовжувати своє життя може і поза його межами, адже він водночас представляє загальноприйняті знання і відображає суб'єктивний авторський чуттєвий досвід» [1].

Автори літературознавчого словника-довідника трактують поняття «концепт» як «формулювання, розумовий образ, загальну думку, поняття, які домінують у художньому творі» [2, с. 373]. У дисертації К. Годік зазначено: «Концепт реалізується як образний елемент структури художнього твору та як ментальний складник авторської картини світу. Художня картина світу, яка є індивідуальною для кожного автора, формується через реалізацію системи концептів, функціонування яких можливе у творі завдяки словесно-образному вираженню» [3, с. 24].

Під концептом як літературознавчою категорією автор буде розуміти образ, символ, ідею або наскрізний мотив, який чітко розкривається у тексті, є визначальним, тобто основоположним словом; концепт можна тлумачити й асоціативно відповідно до різних думок і точок зору.

Зміст новели Б. Антоненка-Давидовича «Що таке істина?» обумовлює звернення до вивчення творчого втілення концепту «істина», який у цьому творі є провідним. За філософським енциклопедичним словником істина «виражає сутнісний зміст і безпосередню мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як адекватне відображення суб'єктивної та об'єктивної реальності в свідомості людини» [4, с. 252].

Існує також позафілософське уявлення про істину. «На життєвому рівні поняття істини зіставляється з поняттям правди, хоча вони відмінні одне від одного. Вони як би є сторонами одного і того ж філософського концепту: правда вказує на практичний аспект цього поняття, а істина – на теоретичний <...> Вона містить поведінкову установку. У якомусь сенсі істину знає тільки Бог, а люди знають правду. Нерідко кажуть, що у кожної людини – своя правда (а не істина)» [5, с. 39].

Істина – це «достовірне, адекватне знання про об'єктивну дійсність», – знаходимо таке тлумачення у літературознавчому словнику-довіднику [2, с. 314]. Деякі науковці визначають істину як «узгодженість між інтелектом, річчю і Богом. Кожна річ остільки називається істиною, оскільки наближається до подібності з Богом. Подібно до того, як душі й інші речі називаються істинними за своєю природою, остільки їм притаманна схожість із цією вищою природою, яка, будучи своїм зрозумілим буттям, є сама істина, так і те, що пізнається душею, є істина, оскільки в ній існує схожість із тією Божою істиною, яку пізнає Бог» [5, с. 37].

О. Левицька зазначає, що істина є категорією «філософії, культури і богослів'я, які означають ідеал знання і спосіб його досягнення. В Біблії немає спорів, що таке істина, оскільки істина є реальністю Бога. Тобто Бог є найдосконалішим чистим буттям» [5, с. 227]. Із цим визначенням корелюють міркування Н. Доброєр: «Істина досконала і цілісна, прилучення дарує благодать. Істина – одна з вічних цілей людини, один із її високих ідеалів. Вона стоїть в одному ряду із Добром і Красою» [5, с. 40].

Отже, значна кількість варіантів визначення поняття «істина» дає підстави для з'ясування специфіки репрезентації цього концепту у творчості Б. Антоненка-Давидовича. Ключем для розуміння авторського бачення істини є роздуми оповідача новели про картину М. Ге «Що є істина? Христос і Пилат», яку Л. Толстой назвав «перлиною» сучасного йому мистецтва [7, с. 40].

Для автора важлива думка самого автора картини М. Ге, який зазначав, що Пилат боготворив фізичну силу, а Христос же

є істотою переконань. Йому важливо було показати зіткнення цих двох начал. Для Пилата немає однієї істини, для нього існує багато істин [8, с. 307]. Тобто, на думку автора, сприйняття картини оповідачем новели збігається з ідеєю, яку вклав у свою картину М. Ге. Це свідчить про глибоке розуміння мистецького твору самим письменником.

Звернення до картини є своєрідною ретардацією. Письменник вводить у свою новелу картину, сюжет якої дотичний до головної ідеї твору. Тому концепт «істина», сформульований автором у назві твору, є наскрізним, оскільки містить у собі домінуючі пріоритети та переконання оповідача. Саме картина є підсиленням репрезентації розуміння концепту «істина» у новелі, а проведена паралель із біблійним мотивом сприяє поглибленню конфлікту. У творі картина виконує функцію прямої антиципації, тобто автор від імені оповідача подає інформацію про наступні події: на початку новели ми ще не знаємо, як вчинить Большаков зі Светловим (засудить ще раз чи виправдає), проте усвідомлення сюжету картини М. Ге дає підстави до розуміння того, що той, хто щирий душею, має світлі думки та добре серце, завжди буде вищий за нищих і підступних злочинців. У такий спосіб Б. Антоненко-Давидович прогнозує вчинки героїв. Як Пилат не в змозі духовно усвідомити відповідь Христа, так само й Большаков не в силах розпоряджатися душею засуджених в'язнів і керувати їх думками й почуттями. Не лише зміст картини сприяє розумінню наскрізного концепту «істина», але й сама назва картини акцентує увагу читача на істині, яку так нелегко відшукати двом людям, різним за соціальним статусом.

Відомо, що спочатку ця картина мала назву «Милосердя» (друга назва «Чи не Христос це?»). У результаті проведених досліджень спеціалістами було виявлено, що «Милосердя» дійсно приховано під верхніми мальовничими шарами картини «Що є істина?». Воно цілком впізнаване, незважаючи на те, що було частково знищене самим художником. «М. Ге був дуже вимогливим до себе художником і вважав, що не треба жаліти не надто вдалі полотна, і ті, що не задовольняли його задуми. Він розправлявся з ними досить жорстоко: розрізав на шматки, зчищав кольоровий шар, записував новими композиціями, – зазначають мистецтвознавці. – Він хотів залишитися в історії мистецтва тільки тими роботами, які вважав своїми безумовними творчими успіхами» [9, с. 154].

Сюжет картини «Милосердя» також відтворює сцену з Біблії із тексту Євангелія від Матвія. Ісус відправив своїх 12 учнів із проповіддю про Царство Небесне, щоб лікували всяку хворобу, всяку неміч між людьми і заповів їм не брати з собою «ані золота, ані срібла, ані мідяків до своїх поясів, ані торби в дорогу, ані двох одеж, ні сандалів, ані палиці. Бо вартий робітник своєї поживи» [10, с. 1197]. У цій картині М. Ге прагнув зримо відтворити слова Нагірної проповіді: «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» [11]. «Ідеї милосердя, добра, любові завжди були дуже важливі для М. Ге» [9, с. 158]. Але в 1890 році через несхвальні відгуки критиків художник написав «нову» картину «Що є істина?».

Отже, картина М. Ге допомагає у розкритті сутності конфлікту новели Б. Антоненка-Давидовича. Картина сприяє глибокому розумінню двобою різних світів (людська влада та духовна влада), різних світобачень і поглядів на життя героїв Большакова та Светлова. Це картина-метафора, картина-притча, побудована на протиставленні двох фігур. Пилат,

за християнською традицією, належить до темної сторони. Але художник зображує його у світлих тонах. Цьому сприяє сонячне світло, яке падає на Пілата, проникаючи, очевидно, через прохід. А Христос, навпаки, знаходиться в тіні.

Тінь можна інтерпретувати як божественний морок – це те неприступне, непомітне з першого погляду світло, в якому живе істина. На обличчі Пілата бачимо ледь помітну посмішку, ніби він насміхається над долею в'язня, той же смиренно дивиться на правителя своїх земель, в його очах немає тіні осуду Пілата і його вчинків. Проте Пілату так і не вдається розгледіти істину, приховану під покровом похмурого погляду святого. Можливо, саме тому Христос знаходиться у темряві. Отже, реципієнт усвідомлює, що істина святого знаходиться далеко від Пілата і він не в змозі її осягнути.

Сили зла сталінського режиму, який уособлює Большаков, знаходяться на першому плані, їх осяєє світло (так само, як і Пілата з картини). Большаков – це рупор офіціозу, не помітити його неможливо. Зустрічаючи в'язнів, він говорить агітаційні штампи, які оповідач та інші в'язні чули вже багато разів на кожному етапі. Прізвище Большаков обрано автором як своєрідна вказівка письменника на його приналежність до РКП (б) – правлячої на той час партії більшовиків.

Герой повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть» Кость Горобенко зрозумів, що відчутти себе приналежним до неї можна лише через вбивство іншої людини, яку з незрозумілих причин було визнано ворогом народу. Антипод Большакова Светлов як і Христос із картини М. Ге, знаходиться в тіні. Проте етимологія прізвища Светлов містить вказівку на чистоту й непорочність людини, яка несе світло, освітлює все навколо. Тому можна стверджувати, що прізвище характеризує духовне покликання людини. Його вчинків, на відміну від Сталіна чи його слуги Большакова, не видно мирному загалу, але саме він уособлює істину, яка полягає і в твердій вірі в Христа, і в незламному прагненні «служити» добру.

У тексті твору протистояння між начальником і в'язнем зображується через контраст образів. Большаков – «дебела, гладка людина з орденом Червоної Зірки на грудях» [12, с. 97], яка запевняє політв'язнів, що «партія й уряд довірили їм збудувати другу колію великої сибірської магістралі» [12, с. 98], й вони «повинні пишатися цим і виправдати довіру» [12, с. 98], а Светлов – змучений в'язень, проте із «блиском вогню фанатика в очах, готового прийняти всяку муку» [12, с. 104], готовий «для християн усе зробити, душу свою віддати за них» та «душу якого ніхто не в силах здолати» [12, с. 104].

Події відбуваються у звичайному кабінеті в таборі для ув'язнених. Це надає ще більшої значимості діалогу між персонажами твору. Він, так само як і картина, відбиває одвічну проблему добра та зла. Большаков втілює у собі силу та владу, а Светлов уособлює віру, правду, істину. Автор дає змогу читачу самостійно обрати для себе переможця, тому сила за правдою, незламною вірою та нескореною честю.

Читач розуміє, що письменник і сам надає перевагу в'язню-сектанту. Він розкриває сутність Большакова як людини через його соціальний статус і його зовнішній вигляд: «заплілі жиром очі» [12, с. 101], «короткі, пухкі, як ковбаски, пальці» [12, с. 103], «під ним тріщав од великої ваги дерев'яний стілець убогих таборових меблів» [12, с. 103]. А Светлова змальовує через його духовний статус і характеризує внутрішній світ людини: «безправний, але незламний у своїй вірі» [12, с. 105].

Саме тому обгрунтованим вибором автора є аналогія з Понтієм Пілатом і Христом.

Б. Антоненко-Давидович так репрезентує «христосика» Светлова: «Смаглявий чоловік із невеликою чорною бородою і низько стриženим, як у усіх в'язнів, волоссям на голові. На ньому був блаженський люстриновий піджачок і старі кирзові чоботи <...> Трохи нижчий від середнього зросту, він був цілком спокійний, дарма що виклик до високого начальника не віщував йому нічого доброго. Злегка, без найменшого прояву пошани й запобігання, він уклонився й став біля дверей. Ні цікавості – чого це його викликано до начальства, ні турботи про те, чим закінчиться цей виклик, не позначилось на його незалежного вигляду обличчі» [12, с. 104].

Порівняймо з образом Христа художника М. Ге, якого влучно охарактеризував Д. Мордовцев: «Його всю ніч терзали, мучили, били по щоках і по голові, рвали йому волосся, знущалися над ним; він не спав усю ніч, катований злісними знущаннями, глузуванням, презирством, плювками <...> Напередодні цього ранку він відчував з вечора страшну передсмертну агонію душі, благаючи, щоб його оминула чаша страждань, на які він, власне, і прийшов у світ» [13, с. 267]. Для письменника Светлов є синонімом Христа. Такий тип людини в усі часи є свідомим, гуманним, носієм вічних істин.

Начальник таборового відділу Большаков уособлює всі риси характеру образу Пілата. Ці люди зухвалі, підступні, жорстокі, деспотичні, вони уособлюють собою бездумне служіння злу – Большаков такий же слуга Сталіна, як Пілат – Нерона. Історія людства свідчить про те, що Христос, за яким стояв «гурток послідовників, із яких один уже зрадив, а другий тричі зрікся свого вчителя, й непохитне переконання, втілене в слово» [12, с. 105] переміг Пілата, за яким «стоять залізни римські легіони й уся могутня імперія, яка підкорила народи» [12, с. 105]. Пілат залишився у пам'яті нащадків саме як несправедливий суддя над Спасителем роду людського. У протистоянні Большакова та Светлова владна перевага була на боці начальника Урульгинського таборового відділу, але переміг безправний в'язень, «христосик». Мабуть, у душі Большаков розуміє це і вперше за все життя залишив незламного духом Светлова непокараним. Моральна перемога в'язня, який втілює у собі найвищі людські якості, вочевидь, і в тому, що в страшні сталінські часи були ті, хто не втратив людяність.

Особливої уваги заслуговує образ начрайону Абрамова та його ставлення до оповідача – підлеглого йому в'язня. Абрамов Петро Степанович був «немолодою вже людиною з полисілою головою й стомленим виглядом» [12, с. 99]. Його образ зовсім нетиповий для такої посади, адже, як зазначає сам оповідач: «Голос його був тихий, ніби навіть сумний, що зовсім не личило таборовому начальству» [12, с. 99]. Начальник зумів розгледіти у політв'язні «чесну, порядну людину» [12, с. 99]. Він розумів жорстокість партійної системи й тим самим хотів полегшити долю заарештованого: запропонував посаду свого помічника, спілкувався та обходився як із рівною собі людиною.

Жанровою особливістю новели є несподіваний фінал. Оповідач неодноразово підкреслює, що Большаков «ненавидів «контриків», цебто в'язнів, засуджених за 58-ю статтею» [12, с. 101], тобто зовсім невинних людей, які були штучно звинувачені у контрреволюційній діяльності. А ось «усяким справжнім злочинцям він потурав» [12, с. 101]. Цілком зро-

зуміло, що він опинився на місці тих людей, яких ненавидів, пригнічував, дошкуляв, не співчував їм. Читач розуміє, що це і є істина. Большаков не викликає співчуття, він отримав по заслугах, дракон «з'їв» власного слугу.

Висновки. Отже, концепт «істина» у новелі Б. Антоненка-Давидовича має індивідуально-авторське наповнення. Письменник всіма змістовними складниками твору доводить, що істина полягає не в необмеженій владі, могутній силі, а в незламній вірі, відданій праведній ідеї, духовній силі думки. Не кожна людина може досягнути сутності істини. Справжні знання відкриваються людині, у якій розвинена свідомість, сприйняття долі ближнього, як власної.

Перспективи дослідження автор вбачає у вивченні концепту «істина» в інших творах Б. Антоненка-Давидовича.

Література:

1. Москальчук А. Концепт «дорога» у структурі художньої картини світу В. Шевчука: традиційні та індивідуально-авторські складники. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2015. № 3 (11). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2015_3_14 (дата звернення: 15.02.2020).
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
3. Годік К.О. Концепт «бісовщини» в творчості українських та російських письменників першої половини ХХ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / НАН України, Ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка. Київ, 2018. 201 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / Шинкарук В.І. (голова редколегії) та ін.; Озадовська Л.В., Поліщук Н.П. (наукові редактори); Покаржевська І.О. (художнє оформлення). Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.
5. Доброер Н.В., Швець А.І. Філософія і релігія: полілог про істину / *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144 (2). С. 35–41.
6. Левицька О.В. Правова природа істини / *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки: збірник наукових праць*. 2016. № 850. С. 226–236.
7. Баева В. Николай Николаевич Ге. М.: Директмедиа Паблішинг и Комсомольская правда, 2010. Т. 35. 48 с.
8. Яковлева Н.А. Историческая картина в русской живописи. Русская историческая живопись. Белый город, 2005. 657 с.
9. Николай Ге. Вектор судьбы и творчества [Текст]: *Материалы международной научной конференции. Архивные публикации* / Гос. Третьяковская галерея, Гос. ин-т искусствознания; [редкол.: Т.Л. Карпова (науч. ред., сост.), С.Л. Капырина]. Москва: Гос. ин-т искусствознания, 2014. 399 с.
10. Біблія, або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську, наново перекладена І. Огієнком [Текст]: 988-1988. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. Б. м.: Б. в., Б. р., 1521 с.

11. Новий Заповіт Господа нашого Ісуса Христа у перекладі сучасною українською літературною мовою О. Гіжи, О. Волика, 2013.
12. Антоненко-Давидович Б.Д. Сибірські новели [Текст]; Тюремні вірші / упорядкув. Олесь Тимошенко. Балтимор; Торонто: Смолооскит, 1990. 310 с.
13. Сухотина-Толстая Т.Л. Воспоминания. Сост. вступ. статья и примеч. Шифмана А.И. Москва, 1981. 523 с.

Protopopova K. The concept of “truth” in B. Antonenko-Davydovych’s novel “What is the truth?”

Summary. The article deals with B. Antonenko-Davydovych's reception of the concept of “truth”, which is represented in the novel “What is the truth?”, as a part of the autobiographical cycle “Siberian novels”. The concept of “truth” is dominant in the structure of the work and goes far beyond its boundaries, directly related to the personal life of the writer who was the witness and the victim of oppression and repression, and links the artistic text to the reality of that time.

The article discusses different thoughts and approaches to interpreting and understanding the concept of “concept”. It connotes with the concepts of image, symbol, idea, or cross-cutting motive that is clearly revealed in the text, is the defining, that is, the fundamental word. It has been clarified the philosophical, non-philosophical, literary and cultural understanding of the definition of “truth”, which gives grounds for explaining the specific representation of this concept in the works of B. Antonenko-Davydovych. The key to understanding the content of the concept of “truth” in the novel is the picture of M. Ge “What is the truth? Christ and Pilate”.

Appeal to the picture is a kind of artificial slowdown of the plot, author's idea. The concept of “truth” expressed in the title of the work is cross-cutting, because it contains the dominant priorities and beliefs of the narrator, that is the author himself. It is proved that the picture itself is an increase in understanding of the concept of “truth”, and drawing parallels with the biblical plot contributes to the deepening of the conflict. The picture-metaphor, the picture-parable, built on the juxtaposition of two figures, metaphorically reveals the essence of the novel's conflict.

The concept of “truth” has an individually authored idea. The writer has designed the eternal confrontation between good and evil, that is, Christ and Pontius Pilate, in the characters of Stalin's servant, head of the camp department Bolshakov, with lawless prisoner Svetlov, proving to all the content components of the work that the truth lies not in unlimited power, mighty power, but in unshakable faith given to a righteous idea, to the spiritual power of thought. Not everyone can realize the essence of the truth. The true knowledge is revealed to a person who has developed a sense of justice, love for his neighbor, perception of his fate as his own.

Key words: conceptual sphere, concept, truth, retardation, anticipation.